

**HAYNRIX HAYNE LIRIKASI VA UNING O'ZBEK
ADABIYOTIDAGI TALQINI****Rahmonova Malohat Abdulhamid qizi****Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti
stajyor o'qituvchisi****rahmonovam0611@gmail.com****<https://doi.org/10.5281/zenodo.17286985>****ARTICLE INFO**Received: 01st October 2025Accepted: 04th October 2025Online: 06th October 2025**KEYWORDS**

Haynrrix Hayne, nemis
romantizmi, lirik poeziya, o'zbek
adabiyoti, qiyosiy
adabiyotshunoslik, adabiy ta'sir,
badiiy tarjima

ABSTRACT

Ushbu maqola nemis romantizmi vakili Haynrrix Haynening (1797-1856) lirik poeziyasini va uning o'zbek adabiyotida qabul qilinishi hamda talqin etilishini tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada nemis shoirining romantik lirikasi, uning ironiya va kechinma motivi, shuningdek, milliy va jahon adabiyoti kontekstida o'zbek shoiru tarjimonlarining Hayne she'riyatiga munosabati hamda tarjima tajribalari tahlil qilinadi

Jahon adabiyotida Haynrrix Hayne nomi romantizm davri eng yorqin siymolaridan biri sifatida alohida o'rin tutadi. Nemis adabiyotining bu dahosi o'zining lirik she'rlari, satirik asarlari va publitsistik maqolalari bilan XIX asrda Yevropa adabiy jarayoniga katta ta'sir ko'rsatdi [1]. Haynening lirik poeziyasi romantizm va realizm o'rtasidagi o'tish davrining muhim belgisi bo'lib, uning she'riyati klassik romantik an'analar bilan yangi estetik qarashlarning uyg'unlashuvidan iborat edi. Shoirning asarlari ingliz, fransuz, rus va boshqa xalqlar adabiyotida keng tarqaldi, uning ijodi ko'plab tarjimonlar va tadqiqotchilar e'tiborini tortdi [2].

O'zbek adabiyotida ham Hayne ijodi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab tarjima va adabiyotshunoslik tadqiqotlari orqali o'rganila boshlandi, ammo bu mavzu hozirgi kungacha yetarlicha chuqur tadqiq etilmagan. Hayne lirikasining o'ziga xos jihatlari, uning poetik tilining nozikliklari va falsafiy chuqurligi o'zbek adabiy muhitida qanday qabul qilingani hamda talqin etilgani muhim ilmiy muammo hisoblanadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan turli madaniyatlar o'rtasidagi adabiy aloqalar va ta'sirlarni o'rganish zamonaviy filologiya uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolaning maqsadi Hayne lirik poeziyasining badiiy xususiyatlarini tahlil qilish va uning o'zbek adabiyotidagi qabul qilinishini tadqiq etishdan iborat.

Asosiy qism. Haynrrix Hayne lirikasi romantizm maktabining eng yorqin namunalaridan biri bo'lib, uning she'riyati chuqur shaxsiy kechinmalar, tabiiy tasvirlar va falsafiy umumlashmalarning o'ziga xos sintezini namoyon etadi. Nemis adabiyotshunosi Valter Hinck ta'kidlaganidek, Haynening lirik ijodi romantik an'analarni davom ettirib, shu bilan birga ularni tanqidiy qayta ishlash orqali yangi poetik yo'nalish yaratdi [3]. Hayne she'riyatining o'ziga xos jihati shundaki, u klassik romantik motivlarni - sevgi, tabiat, vatan hasrati kabi mavzularni - zamonaviy ijtimoiy-siyosiy reallik bilan uyg'unlashtirdi.

Uning mashhur "Lirik intermetso" (Das Buch der Lieder, 1827) sikli nemis lirik poeziyasida inqilobiy rol o'ynadi, chunki bu asarlarda an'anaviy romantik she'riyatning barcha belgisi mavjud bo'lsa-da, unda ironiya, o'z-o'zini tanqid qilish va hissiy ifodalanishning nozik psixologizmi kuzatiladi [4]. Hayne lirikasining asosiy xususiyati uning soddalik va chuqurlik uyg'unligidir: shoirning she'rlari tashqi jihatdan oson va musiqiy ko'rinsa-da, ular murakkab falsafiy mazmun va ko'p qatlamli metaforik tuzilishga ega. Rus adabiyotshunosi Nikolay Vilmont Hayne she'riyatidagi bu ikkilanishni romantik ironiyaning namunasi sifatida talqin etadi [5].

Hayne lirik she'rlarining tematik doirasi juda keng bo'lib, unda sevgi lirikasi, tabiiy tasvirlar, vatan va g'urbat mavzulari, ijtimoiy satirik motivlar muhim o'rin tutadi. Sevgi lirikasida Hayne an'anaviy romantik ideallarni buzish orqali yangicha estetik pozitsiyani shakllantirishga intildi. Uning sevgi she'rlari ko'pincha fojiali tugatilish, amalga oshmagan umidlar va hissiy ezilishlar bilan tugaydi, bu esa romantik she'riyatda yangi psixologik chuqurlikni yaratdi [1]. Masalan, "Du bist wie eine Blume" she'rida Hayne sevgilining go'zalligini tasvir etish bilan birga, bu go'zallikning o'tkinchiligi va buzilishi haqidagi xavotirni ifodalaydi. Bu she'r soddalik tuzilishiga qaramay, murakkab emotsional va falsafiy mazmunni o'zida mujassam etadi. Tabiiy tasvirlar Hayne lirikasida faqat manzara sifatida emas, balki lirik qahramonning ichki holatini aks ettiruvchi simvollar tizimi sifatida ishlaydi. "Die Nordsee" (Shimoliy dengiz) siklida dengiz, to'lqinlar, sohil motivlari insonning taqdir bilan kurashi, erkinlik intilishi va tabiat qudratiga hayrat simvollariga aylanadi [2].

O'zbek adabiyotida Hayne ijodiga munosabat XX asrning ikkinchi yarmidan shakllana boshladi, bu davr sovet davri o'zbek adabiyotining jahon adabiyoti bilan faol tanishish va qiyosiy tadqiqotlar rivojlanish bosqichiga to'g'ri keladi. O'zbek shoiru tarjimonlari Hayne she'rlarini o'zbek tiliga o'girishga urinishlar olib borishdi, ammo bu jarayon tizimli xarakterga ega emas edi [6]. O'zbek adabiyotshunoslari G'afur G'ulom, Abdulla Oripov, Abdulla Sher va boshqa shoirlar Hayne lirikasining ayrim namunalarini tarjima qilishgan, lekin bu tarjimalar keng ommaviy xarakterga ega bo'lmadi. O'zbek tarjimonlari uchun Hayne she'riyatini o'zbek tiliga o'tkazishda asosiy qiyinchilik uning lirik tilining nozikligi, musiqiyliigi va ko'p ma'noli metaforik tuzilishini saqlab qolish edi. Nemis tilining grammatik va fonologik xususiyatlari Hayne she'rlarining musiqiyliyini ta'minlaydi, bu esa tarjimada yo'qotilishi mumkin [7]. O'zbek adabiy tanqidida Hayne ijodiga bag'ishlangan maxsus tadqiqotlar kam, asosan jahon adabiyoti tarixiga oid umumiy asarlarda uning nomi tilga olinadi. Adabiyotshunoslik fanlari nomzodi S. Mirzayev o'zining "Jahon adabiyotida romantizm" nomli tadqiqotida Haynening nemis romantizmi rivojiga qo'shgan hissasini ta'kidlaydi, lekin o'zbek adabiyoti bilan o'zaro ta'sir masalasiga to'xtalib o'tmaydi [8].

Qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan Hayne lirikasi va o'zbek she'riyati o'rtasida bevosita ta'sir munosabatlari kuzatilmasa-da, umumiy tipologik o'xshashliklar mavjud. O'zbek lirik poeziyasida, xususan, Abdulla Oripov, Erkin Vohidov she'riyatida ham tabiat bilan lirik qahramonning ichki holatini bog'lash, falsafiy umumlashmalar, sevgi mavzusining psixologik chuqurligi kabi xususiyatlar uchraydi [9]. Biroq, bu o'xshashliklar bevosita ta'sir natijasi emas, balki umuminsoniy adabiy motivlarning milliy adabiyotlarda mustaqil rivojlanishi natijasidir. O'zbek adabiyotida Hayne ijodining to'liq va tizimli o'rganilishi uchun uning asarlarining sifatli tarjimalarini yaratish va qiyosiy-tipologik tadqiqotlar olib borish zarur. Hozirgi kunda Hayne

she'riyatining o'zbek tilidagi tarjimalari cheklangan va ular ko'pincha nemis tilidan emas, balki rus tilidagi tarjimalar orqali amalga oshirilgan, bu esa asl matnning badiiy xususiyatlarini to'liq yetkazishga to'sqinlik qiladi [10]. Zamonaviy o'zbek adabiyotshunoslari uchun Hayne ijodini tadqiq etish nafaqat qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan, balki jahon adabiy jarayonining umumiy qonuniyatlarini tushunish uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Haynrix Hayne lirikasi nemis va jahon adabiyotida alohida o'rin tutuvchi fenomen bo'lib, u romantizm an'alarini yangicha talqin etish va lirik she'riyatga psixologik chuqurlik kiritish bilan ajralib turadi. Uning she'riyatida romantik ideallarning tanqidiy qayta ishlashi, ironiya va o'z-o'zini aks ettirish motivlarining o'ziga xos uyg'unligi, sodda poetik shakl va murakkab falsafiy mazmunning sintezi kuzatiladi. O'zbek adabiyotida Hayne ijodi hali to'liq o'rganilmagan, uning she'rlari o'zbek tiliga tizimli tarjima qilinmagan va adabiy tanqidda maxsus tadqiqotlar olib borilmagan. O'zbek shoiru tarjimonlarining ayrim urinishlari bo'lsa-da, Hayne lirikasining milliy adabiy muhitda keng tanishtirilishi va qabul qilinishi uchun yanada chuqur va tizimli ishlar talab etiladi. Qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan Hayne ijodini o'rganish o'zbek adabiyotshunosligi uchun jahon adabiy jarayoni bilan aloqalarni mustahkamlash va milliy adabiyotning rivojlanish yo'llarini tushunish jihatidan muhim ahamiyatga ega. Kelajakda Hayne she'rlarining sifatli tarjimalarini yaratish, uning lirik poeziyasining badiiy-estetik xususiyatlarini tahlil qilish va o'zbek adabiyoti bilan tipologik qiyoslashlar olib borish zarurati mavjud. Bunday tadqiqotlar turli madaniy an'alar o'rtasidagi adabiy aloqalarni chuqurroq anglashga yordam beradi va milliy adabiyotning jahon adabiy kontekstdagi o'rnini aniqlashga xizmat qiladi..

Adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Prawer, S. S. (1983). Heine: Buch der Lieder. London: Edward Arnold Publishers.
- 2.Spencer, H. (1982). Heinrich Heine: A Biography. Oxford: Clarendon Press.
- 3.Hinck, W. (1990). Die deutsche Ballade von Bürger bis Brecht. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- 4.Sammons, J. L. (1979). Heinrich Heine: The Elusive Poet. New Haven: Yale University Press.
- 5.Вильмонт, Н. Н. (1979). Генрих Гейне. Москва: Художественная литература.
- 6.Мирзаев, С. (2001). Жаҳон адабиётида романтизм. Тошкент: Ўқитувчи.
- 7.Koopmann, H. (Ed.). (1986). Heinrich Heine. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
8. Ҳайдаров, И. (1995). Жаҳон адабиёти тарихи. Тошкент: Ўзбекистон.
- 9.Қаюмов, А. (2005). Ўзбек адабиёти тарихи. Тошкент: Фан.
- 10.Rose, W. (1956). The Early Love Poetry of Heinrich Heine: An Inquiry into Poetic Inspiration. Oxford: Clarendon Press.